UOT 638.14

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ARIÇILIĞIN İNKİŞAFININ AKTUALLIĞI, PROBLEMLƏRİ VƏ ARIÇILIQ ELMİ TƏDQİQATLARIN OBYEKTİ KİMİ

A.K.SEYİDOV, M.Ş.MƏMMƏDOV, M.C.ƏLİZADƏ, E.Ş.ABDULLAYEV, A.B.ƏLİYEVA
ARKTN-nin Heyvandarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun "Arıçılıq" Mərkəzi
Gəncə Dövlət Universiteti

Məqalədə Azərbaycanda hal-hazırda da mövcud potensialından çox az istifadə edilən, lakin perspektivli və cəlbedici məşğulluq növlərindən biri olan arıçılığın bugünkü vəziyyəti, inkişaf perspektivlərindən, yem bazasının möhkəmləndirilməsindən bəhs edilir.

Açar sözlər: *arı, arıçılıq, yem bazası, potensial inkişaf, məşğulluq növü*

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən aqrar islahatlar kənd təsərrüfatının dinamik inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. Bununla bərabər, kənd təsərrüfatının inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, inkişafın strateji hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi bu sahənin keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçməsinin təməlini qoymuşdur. Hazırda qarşıda duran əsas məsələ, kənd təsərrüfatının daha perspektivli və rəqabətqabiliyyətli sahələrinin, xüsusilə də, hazırda mövcud inkişaf potensialı tam reallaşdırılmamış sahələrinin inkişaf etdirilməsidir.

Azərbaycan Respublikasında hazırda mövcud potensialından az istifadə edilən, bununla belə, olduqca cəlbedici və perspektivli fəaliyyət sahələrindən biri də arıçılıqdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisi arıçılığın inkişafı baxımından əlverşli təbii-iqlim şəraitinə və bal verən zəngin bitki örtüyünə malikdir. Öz növbəsində, arıçılıq iqtisadi cəhətdən yüksək rentabelli fəaliyyət sahəsi, əhalinin sağlamlığını qoruyan qida və müalicə əhəmiyyətli məhsullar mənbəyi, həmçinin kənd təsərrüfatının digər sahələrində məhsuldarlığın yüksəldilməsinə ciddi töhvə verən ekoloji amildir. Arıçılıq elə bir kənd təsərrüfatı sahəsidir ki, onun inkişafı ətraf mühitin heç bir resursunu azaltmır, əksinə, biomüxtəlifliyin qorunmasına, kənd təsərrüfatı bitkilərinin daha yaxşı tozlandırılmasına və bununla da keyfiyyətinin və məhsuldarlığının yüksəldilməsinə ciddi töhvə verir [1,2,3,4]. İnsanın sağlamlığının qorunması və insan orqanizminin enerji təminatı baxımından arıçılığın əsas məhsulu olan bal qida məhsulları arasında birincilərdəndir. Çiçək tozu, güləm və arı südünün isə olduqca yüksək müalicəvi əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycanda arıçılığın mövcud vəziyyəti. Hazırda rəsmi statistikaya görə Azərbaycan Respublikasında 260094 arı ailəsi mövcuddur. Azərbaycan Respublikası ərazisində bir arı ailəsinin orta illik məhsuldarlığı hava şəraitinin əlverişli olduğu illərdə 10-12 kq, əlverişsiz olduğu illərdə isə 3-5 kq-dır. Arıxanalarda müxtəlif səbəblər üzündən (beçəvermə, zəiflik, xəstəlik və s.) arı ailələrinin heç də hamısı bu səviyyədə bal verə bilmir. Buna görə də hesablamaları məhsuldarlığın ortahəddi ilə aparsaq Azərbaycanda bal istehsalının illik həcminin hazırda 2000 ton ətrafında olduğunu demək düzgün olar. Bu miqdarı Respublikamızın əhalisinin sayına bölsək hər nəfərə düşən illik istehlak imkanının 0,2 kq (200 qram) olduğunu görürük. Bu nəticəni orta dünya göstəriciləri ilə müqayisə etsək Azərbaycan Respublikasında bal istehlakının aşağı olduğunu görərik. Belə ki, Türkiyə, Almaniya, Avstriya, Yunanstan, Ukrayna və İsveçrədə hər nəfərə düşən illik bal istehlakı 1,01-1,53 kq; ABŞ, Fransa, Kanada, Böyük Britaniyada-0,55-0,60 kq; Yaponiya, İtaliya və Rusiyada isə 0,35-0,40 kq-dır. Ölkəmizdə əhali bal istehlakındakı çatışmamazlığı qənd və qənnadı məmulatlarının daha çox istehlakı hesabına ödəyir. Hazırda Azərbaycanda bir nəfərə illik qənd və qənnadı məmulatları istehlakı 30-31 kq-dır ki, bu da əhalinin sağlamlığı nöqteyi-nəzərindən əlverişli deyildir[3].

Arıçılıqda mühüm məsələrdən biri arı ailələrinin məhsuldarlığı göstəricisidir. Bu göstərici bir arı ailəsindən bir ildə tədarük edilən balın həcmi ilə xarakterizə olunur. Hər bir arı ailəsinin məhsuldarlığı üzrə orta dünya göstəricisi 22 kq, Türkiyədə -16 kq; Çində- 48 kq Kanadada-55kq-dır.

Arıçılığın inkişaf etdirilməsində məqsəd və hədəflər. Azərbaycanda arıçılığın inkişaf etdirilməsində əsas məqsəd Azərbaycan Respublikasında əhalinin hər nəfərinə düşən illik bal istehlakına görə orta dünya göstəricisini ötüb keçmək, balın təkcə müalicə vasitəsi kimi deyil, gündəlik qida istifadəsi səviyyəsinə çatmaq və ölkədən bal ixracına nail olmaqdır.

Cədvəl1

Arı və arıçılıq məhsullarının artım dinamikası proqnozu

Sıra № si	H ə d ə f l ə r	2019	2020	2021
1	Arı ailələrinin sayı (min ailə)	415	495	600
2	Bir arı ailəsinin məhsuldarlığı (normal hava şərtlərində) (kq)	12	14	16
3	Bal istehsalının həcmi (ton)	4980	6930	9600
4	Bir nəfərə düşən illik bal istehlakı (kq)	0.49	0.67	0.88

Arıçılığın inkişafının əsas istiqamətləri.

Qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün arıçılıqda üç istiqamətdə fəaliyyət göstərmək lazımdır:

1. Arı ailələrinin sayını artırmaq (ekstensiv yol)
2. Arı ailələrinin məhsuldarlığını artırmaq (intensiv yol)
3. Arıçılığın yem bazasını gücləndirmək

Arıçılığın inkişafına dair Konsepsiya hər üç istiqamətdə fəaliyyətə dəstək verməlidir.

Arıçıların öz arılarının sayını artırmasını stimullaşdırmaq üçün istehsal edilən balın böyük partiyalarla alışını həyata keçirəcək mərkəzlərin yaradılmasını, yaxud bu biznes növü ilə məşğul olan sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsini təmin etmək lazımdır. Bununla bərabər, arı xəstəlikləri ilə səmərəli mübarizə aparmaq, arıların zaman-zaman kütləvi qırılmasının qarşısını almaq, ölkələr arasında gizli şəkildə hərəkət edən (yaxud "məqsədli şəkildə yayılan") çox müxtəlif arı xəstəliklərinin vaxtında aşkar edilməsi, dəqiqiləşdirilməsi və qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün elmi-tədqiqatların aparılması və operativ nəzarət mexanizmlərinin işlənib hazırlanması təmin edilməlidir.

Arıçılığın inkişafında daha mütərəqqi istiqamət arı ailələrinin bal məhsuldarlığının yüksəldilməsi və bu sahədə də qabaqcıl dünya göstəriciləri səviyyəsinə nail olunmasıdır [4]. Buna isə arıçılıqda cins təmizliyinin təmin edilməsi, Azərbaycanın məşhur brendi olan Boz dağ Qafqaz arı cinsinin hal-hazırda, Sarı Qafqaz arı cinsinin isə yazın gələcəkdə bərpa edilməsi yolu ilə nail olmaq mümkündür ki, bu da öz növbəsində arıçılıqda müasir damazlıq texnologiyasına- süni toxumlamaya keçidi zəruri edir. Bu gün dünyada süni toxumlama arıçılığın cins təmizliyinin qorunmasının yeganə vasitəsidir. Buna görə də ölkədə arıların süni toxumlaması sahəsində elmi-tədqiqatların aparılmasına ehtiyac vardır.

Arıçılığın inkişafına ciddi təsir göstərə biləcək üçüncü fəaliyyət istiqaməti isə arıçılığın yem bazasının gücləndirilməsidir. Bunun üçün ölkə ərazisində bal verən ağac bitkilərinin əhali tərəfindən qorunması və artırılması təşviq edilməlidir. Bu sahədə daha ciddi əhəmiyyətli tədbir kimi "Bal meşələri" salınması sahəsində Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi qarşısında proqram xarakterli məqsədlərin qoyulması ola bilər və buna nail olunmalıdır [3]. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası ərazisində təbii halda təsadüf edilməyən, həmçinin əkinçilik praktikasında tətbiq edilməyən, lakin xarici ölkələrdə arıçılığın yem bazasına daxil edilən və bal məhsuldarlığına görə ciddi əhəmiyyət kəsb edən bitkilərin Azərbaycan Respublikası ərazisinə introduksiya məqsədəuyğunluğu barədə elmi tədqiqatların aparılması və müsbət nəticələr halında Azərbaycanın iqlim şəraitində becərilmə texnologiyasının işlənib hazırlanması.

I.Prioritet proqram. Azərbaycan Respublikası ərazisində qədimdən mövcud olmuş və günümüzədək gəlib çatmış, lakin hazırda təmizliyi və qorunub saxlanması təhlükədə olan Boz dağ Qafqaz və Sarı Qafqaz bal arısı cinslərinin cins təmizliyinin qəti şəkildə təmin edilməsi və qorunub saxlanması. Daha məhsuldar arı populyasiya və hibrid xətlərinin yaradılması və onların Azərbaycanın təbii-iqlim şəraitinə uyğunlaşdırılması sahəsində tədqiqatların və praktiki təcrübələrin aparılması.

Məqsəd: Bal istehsalı sahəsində məhsuldarlığı artırmaq və Azərbaycan Respublikasında adambaşına müasir dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaq və bununla da əhalinin sağlamlığına ciddi töhvə vermək üçün balın bazar qiytmətini hər bir vətəndaşın tədiyyə imkanı səviyyəsinədək aşağı salınmasını təmin etmək.

Vəzifələr: Hələlik respublikamızda başlanğıc mərhələsində olan süni mayalandırma təcrübəsini inkişaf etdirmək, arıçılığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsinə nail olmaq.

Tədqiqatın innovativ yönümü və kommersiya dəyərliliyi:

1. Süni mayalandırma yolu ilə əldə edilmiş məhsuldar cinsə mənsub arı analarına ciddi tələbat var və il ərzində minlərlə arı anası satmaq mümkündür.
2. Arıçılıq məhsullarına (arı südü, arı zəhəri, güləm, propolis və s.) əsaslanan apiterapiya tibb sahəsini inkişaf etdirmək və bu istiqamətdə əhaliyə tibbi xidmətlər təklif etmək həmçinin həmin məhsulların ixracını təmin etmək.

***II. Prioritet istiqamət*:** Bombus arıçılığının yaradılması, inkişaf etdirilməsi

Məqsəd: İstixanada yetişdirilən tərəvəz-bostan bitkilərinin qeyri-mövsümi, həmçinin meyvə bitkilərinin intensiv tozlandırılması yolu ilə məhsuldarlığın artırılması hesabına kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar qiymətinin aşağı salınması və əhalinin ərzaq təminatına, hətta belə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə töhvə vermək.

Vəzifələr: Azərbaycan ərazisində Bombus arısının aşkar edilməsi, biologiyasının öyrənilməsi, arıçılığının təşkili və səmərəli istifadəsi sahəsində elmi və praktiki tədqiqatların aparılması. – Bombus arıçılığının yaradılması və inkişaf etdirilməsinə dəstəyin təmin edilməsi.

Tədqiqatların innovativ yönümü və kommersiya dəyərliliyi: Hazırda istixanalarda tozlandırmanı təmin etmək üçün yerli sahibkar Türkiyə, Almaniya, Hollandiya, İsrail və digər ölkələrdən bombus arı ailələrini almaqdadır. Bu tələbatı yerli resurslarla ödəmək hesabatına ciddi gəlir əldə etmək, ölkədən xaricə valyuta axınını da yandırmaq və həmin arı ailələrini xaricə satmaq mümkündür.

III. Prioritet istiqamət: Bal verən özülün yaradılması. Azərbaycan ərazisində bal verən ağac, kol və ot bitkilərinin, həmçinin respublikada olmayan bal verən bitkilərin öyrənilməsi, arealının müəyyənləşdirilməsi və oturaq arıçılığın tələbatı üçün onları ayrı-ayrı bölgələrə introduksiya, adaptasiya sahəsində tədqiqatların aparılması.

Məqsəd: Arıçılığı bal verən bitkilərlə təminatına ciddi töhvə vermək.

- Ölkədə toxumçuluğun və tingçiliyin intensiv inkişafını və Azərbaycan florasının zənginləşdirilməsini təmin etmək.

Vəzifələr: İntroduksiya ediləcək bal verən bitkilərin biologiyası, adaptasiya problemləri və becərilmə texnologiyası sahəsində elmi və praktiki tədqiqatlar aparmaq və təsərrüfat sınağını həyata keçirmək.

Tədqiqatların innovativ yönümü və kommersiya dəyərliliyi: Bal verən özülü təşkil edən yerli və introduksiya olunmuş ağac və kol bitkilərinin tingçiliyinin, ot bitkilərinin isə toxumçuluğunun yaradılması, inkişaf etdirilməsi və satışının təşkili hesabına kommersiya fəaliyyətinin təşkilini və inkişafını təmin etmək mümkündür.

İnkişafın maliyyələşmə mənbələri. Nəzərdə tutulan institusional, təşkilati və digər tədbirlərin həyata keçirilməsinin maliyyələşdirilməsini təmin etmək məqsədilə, subsidiyalar formasında Dövlət büdcəsinin vəsaitindən güzəştli şərtlərlə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərindən, KTN yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidmətinin vəsaitlərindən, sahibkarlıq gəlirlərindən və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələrdən istifadə edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. İnci Ə. Ana arıların yetişdirilməsi. / Bakı, 2016, - 80 s. 2. Quliyev Ş. Arıçılıq / Bakı, “Azəri” nəşriyyatı, 2016,-88 s. 3. Sorkun K., Yılmaz B., Özkırım A, Özkök A. və b. Yaşam için arılar / Ankara, 2010, - 132 s. 4. Seyidov A. Azərbaycanda arıçılığı inkişafa aparan yollar./ Arıçılığın inkişafına dair Azərbaycan-Türkiyə Elmi-Tədqiqat əməkdaşlığı” Toplantısı – II və Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Aqrar Elm Mərkəzinin Gənc Alimlər Şurasının II Beynəlxalq Konfransının Materialları. Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2015, s.6-13.

Актуальность развития пчеловодства в Азербайджанской Республике, проблемыи пчеловодство как объект научных исследований

А.К.Сейидов, А.Б.Алиева, М.Ш.Мамедов, М.Д.Ализаде, Э.Ш.Абдуллаев

В статье излагается текущее состояние пчеловодства в Азербайджане, перспективы развития и укрепление кормовых баз.

Ключевые слова: *пчела, пчеловодство, кормовая база, потенциал развитие, тип занятости*

The problems, relevance of development of beekeeping in the Republic of Azerbaijan and beekeeping as an objective of scientific research

A.K.Seyidov, A.B.Əliyeva, M.Sh.Mamedov, M.J.Alizade, E.Sh.Abdullayev

The article about notes the current state of beekeepingin Azerbaijan, potential the development prospects and the strengthen of feed bases.

Key words: *bee, beekeeping, feed base, potential development, employment type*